

Лілія Фоміна, Тетяна Узун

(м. Ізмаїл)

ФІЛОСОФІЯ СВОБОДИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ХУДОЖНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Оцінка титанічної постаті давньоукраїнського мислителя Григорія Сковороди як філософа свободи сьогодні не викликає сумніву ні в науковців, ні в широкого читацького загалу. За слушним твердженням одного з найавторитетніших сквородинознавців Л. Ушкалова, «ідеться не лише про його науку – ідеться про його спосіб існування, бо навіть славетна автоепітафія нашого філософа “Світ ловив мене, та не спіймав” – то не що інше, як радикальний маніфест свободи» [24, с. 24]. В українському сквородинознавстві його смислоємність пов’язують передовсім із філософією «гідності як основною засадою життя» [12, с. 250]. Бо ж гідність людини найповніше виявляється в її вільному самовираженні. Ці екзистенційні проблеми вельми актуальні для нашого далекого «від чарівної флейти Сковороди» (Л. Костенко) сьогодні з його ризиками та викликами.

Наукове студіювання спадщини Сковороди становить потужну гілку літературознавства. Так, «уже на початку ХХІ ст. “українотеренні” й зарубіжні розвідки налічували 2203 позиції без урахування пов’язаних з образом Сковороди художніх творів, газетних публікацій, хрестоматійної та енциклопедичної інформації, довідок із підручників для середніх шкіл» [30, с. 9]. Не новою в науковому дискурсі є й тема філософії свободи Г. Сковороди. Ті чи ті її аспекти в різний час досліджували Ю. Барабаш, С. Кримський, О. Кульчицький, З. Скрипник, Д. Чижевський, В. Шаповалова, Вал. Шевчук та ін. Особлива роль в означеній царині належить М. Поповичу, зокрема, його монографії «Григорій Сковорода: філософія свободи» (2007). Утім,

«інтелектуальний ландшафт, на якому постала філософія свободи Сковороди [...] досі належно не увиразнений» [24, с. 24].

Багатогранний світ філософії українського мислителя в цілому «спонукає науковців до вирішення все нових і нових проблем, котрі є надзвичайно важливими в наш час» [31, с. 3]. Відтак концепція свободи філософа, пов'язана з ідеями реабілітації самоцінності людини, потребує нових досліджень і наукового осмислення з урахуванням контексту нинішньої доби, що й зумовлює *актуальність* порушеної у статті проблеми. Свобода, як відомо, є домінантною категорією антропології. Тому актуальність теми підсилюється й теоретичними питаннями сучасного літературознавства, зокрема «антропологічним поворотом» у його парадигмі та антиперсоналістськими тенденціями в дискурсі гуманітаристики.

Свобода осягалась Г. Сковородою через пізнання та усвідомлення духовного начала. Разом із тим, як відзначає Вал. Шевчук, «ідея Свободи, чи Волі, не належить до ретельно опрацьованих тем, тобто мислитель не присвятив їй окремого трактату, хоч вона його займала й немало; зрештою, у моральному вченні Г. Сковороди посіла своє належне місце» [28, с. 447]. Тож, закономірно, що широкий спектр нових асоціацій, переосмислення з позицій сучасності його цінних ідей відкривають твори художньої літератури відповідного змістового поля, в яких Г. Сковорода та його філософська система здобулась на різноманітні рівні рецепції та інтерпретації.

Найповнішого художнього синтезу філософія свободи давньоукраїнського мислителя досягла у творчості митців тих суспільно-історичних періодів, коли загострено поставала проблема збереження самоцінності людської особистості, її внутрішнього духовного простору. В карколомному ХХ столітті з його «зрубамі» й «паростами» (Ю. Лавріненко) таку філософсько-естетичну тенденцію та етичну позицію виявили шістдесятники, котрі розпочали відкриту полеміку (а деякі з них і відверте протистояння тоталітарній системі) за свободу в умовах несвободи. З'ясування рецептивних моделей сприйняття філософії свободи Сковороди українськими

шістдесятниками становить *мету* наших наукових спостережень та узагальнень. Комплекс дослідницьких *завдань* визначила характеристика індивідуальних модусів її репрезентації в авторському тексті чільних репрезентантів цього творчого покоління.

Поняття свободи існувало в людській свідомості повсякчас. М. Попович з цього приводу пише: «Скрізь і завжди виникала велика проблема людства – як узгодити причинну зумовленість подій з можливістю вільного вибору, адже і те, і друге наявне у житті кожної людини. Причина, необхідність, доля, з одного боку; свобода, вільний вибір вчинку і відповідальність за свій вибір, з іншого боку, – між цими протилежностями затиснута людська думка» [12, с. 246]. «Свобода» – «одне із найскладніших і найсуперечливіших філософських понять; існує понад двісті задокументованих її означень. Серед філософів, політичних теоретиків, психологів не стихають дискусії щодо суті свободи та можливостей її реалізації, в результаті чого з'являються нові концепції та теорії» [29].

Особливість підходу давньоукраїнського мислителя до потрактування смислоємності поняття «свобода» полягає в тому, що він розглядає різноманітні його аспекти, метафізичний у тім числі. Проте стрижневу вісь його концепції визначила зосередженість на питаннях існування свободи як найвищої цінності земного життя людини. Мабуть, саме з цієї причини «ген» (Е. Соловей) філософа простежується в усій українській літературі дуже виразно (від М. Смотрицького, К. Саковича, Т. Шевченка й до Л. Костенко, В. Стуса, О. Забужко, І. Малковича та ін.). Ідеться про «нескасовну присутність Сковороди у складі національної духовності» [19, с. 257]. Адже для українців, як підкреслює Д. Чижевський, загальною характерною «стремління до свободи в різних розуміннях цього слова» [26, с. 17]. Апофеоз свободі як найвищому благу людини, запоручі її істинного щастя давньоукраїнський мислитель поетично закодував через метафоричний образ золота у відомому вірші «De libertate» («Про свободу»): «*Що є свобода? Добро в ній якеє? / Кажуть, наче*

воно золотес? / Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото, / Проти свободи воно лиш болото» [17, с. 85].

Світогляд Г. Сковороди з його духовною домінантою, неприйняттям марнот світу, неправди й зла виявився особливо близьким для покоління шістдесятників. Перебуваючи нерідко в інформаційній блокаді, вони, за словами О. Рарицького, «інтуїтивно засвоювали ідеї своїх попередників і цим підтверджували неперервність сквородинського стоїцизму» [14, с. 228]. Як справедливо підкреслює Л. Тарнашинська, «саме персоналістська орієнтація сквородинівського наповнення стала тією усвідомленою внутрішньою настановою, яка освітлювала життєвий і творчий шлях українських шістдесятників і яка допомогла їм здобутися на індивідуальний голос» [22, с. 18]. Кожен із них по-своєму сприйняв, а відтак і потрактував у своїй творчості багатогранну сквородинівську тему, склавши в історії української літератури блискучу поетичну сквородіану. Для потвердження варто назвати принаймні найбільш знакові тексти, в яких представлено індивідуальні модули художньої рецепції спадщини давньоукраїнського філософа, а подекуди й структурований авторською свідомістю образ самого філософа: цикл варіацій та переспівів «Сковородіана» І. Драча, поетичні цикли: «Сковорода і світ» Б. Олійника, «Символи Сковороди» І. Калинця, «Сковородинські думи» В. Підпалого; вірші: «Сковорода» Д. Павличка, «Ой ні, ще рано думати про все...» Л. Костенко, «Стільки в тебе очей...» В. Симоненка, «Він носить все своє з собою...» І. Світличного, «Голос Сковороди» та «Сковорода. Хвилеві трени» В. Стуса й ін. Крізьчасовий діалог з мислителем оприявнили й прозаїки-шістдесятники (наприклад, романи: «Журавлиний крик» Р. Іваничука, «Предтеча» Вал. Шевчука).

У постаті давньоукраїнського мислителя шістдесятників приваблювала насамперед його філософія свободи як основна форма індивідуалізації особистості, її окремішності у світі, що її маніфестує в хрестоматійному вірші В. Симоненко: «*Бо ти на землі – людина, / І хочеш того чи ні – / Усмішка твоя – єдина, / Мука твоя – єдина, / Очі твої – одні*» [16, с. 97]. Їхню присутність у

літературному процесі означеної доби дослідники трактують у дусі філософських традицій давньоукраїнського мислителя як «свободу поезії і поезію свободи» [8]. В есе «Духовний меч Сковороди» І. Драч писав: «Сковорода оспівував свободу як найвищу суспільну цінність, проповідував, що дорожчого від волі немає нічого в світі» [3, с. 43].

Попри індивідуальне прочитання філософської системи Г. Сковороди, усіх шістдесятників об'єднує близьке до його світовідчуття усвідомлення свободи як буття людини в межах внутрішнього світу. В багатьох випадках філософ декларує потребу людини дбати про індивідуальну волю-свободу (ці поняття ним переважно не розмежовувались), як, приміром, у Пісні дванадцятій: *«За маєток земний маю спокій, воленьку святу, / Окрім вічності, бажаю я дорогу цю просту...»* [17, с. 59]. В. Стус, який упродовж всього життя вів активний «діалог» зі своїм великим попередником, інтерпретуючи класичний текст «De libertate», створює за його мотивами власну версію твору, пафос якого співмірний із відчуттям свободи і окремої людини, й усього народу, «його правічної волелюбності» [23, с. 275]. Сковородинівський філософський інтертекст наділений у просторі його вірша особливою художньою функціональністю, котру відчутно підсилює наскрізна риторика: *«Коли ж збереться наше агора, / Скликаючи на прю, скликаючи до волі?»* [20, с. 53].

Для шістдесятників, котрі з середини 1960-тих років опиняються в умовах зовнішньої несвободи, потреба внутрішньої свободи приходить у вірші крізь власний досвід зіткнення зі світом зла й несправедливості (за Сковородою, світом «Ада» як символічного місця, позбавленого «найдорожчого золота» – свободи), визначивши одну з тематичних домінант художньої творчості. Формою їх протистояння стає текстуалізований філософом «синтез естетики і свободи». У передмові «Невидимі причали» до збірки «Річка Геракліта» Л. Костенко упорядниці книжки, відомий культуролог О. Пахльовська (донька поетеси) щодо сказаного наводить примітні міркування про інтенційний світ творчої особистості: «У відповідь на громожку добу, на диктат зовнішнього, на

апогей фальші, на цинічний «бал-маскарад» політики – тиша і свобода суверенного самозаглибленого Слова» [5, с. 6]. Л. Костенко, оприявнюючи своє авторське «Я», імперативно декларує відчуття внутрішнього свободопростору, неприйняття зовнішньо втручання в його кордони: *«Я не люблю неволі. / Я вирвуся, хоч лапу відгризу»* [4, с. 208]. Водночас вона презентує одну з константних складових ідеї свободи Сковороди, що «виражається в подоланні несвободи у самому собі» [27, с. 214]. М. Вінграновський органічно не приймає «півправди, півсвободи, півжиття» [1, с. 189]. У внутрішньому зв'язку зі світом, він, як і Сковорода, виявляє його орфічне переживання, формуючи власну духовну свободу: *«Боюсь поворухнутись ... тишина ... / Я ще не знав такої легкості й свободи»* [1, с. 68].

У ліриці шістдесятників, котрі стали на шлях відкритого протистояння тоталітарній системі й свідомо обрали дисидентську долю, наскрізно постає мотив віртуальної волі як антитези несвободи. Про неї мріє ліричний герой – усамітнений в'язень – поезії Т. Мельничука: *«Мамо, / Підійть, будь ласка, у поле, / Зловіть за крильця / Чи за ніжку / Волю / І перешліть мені у конверті. / Я покладу її коло себе: / Нехай стрекоче»* [6, с. 84]. Тобто йдеться про концептуалізацію сковородинівської філософії свободи передовсім у вимірі екзистенційному («втеча од світу» задля збереження «світу в собі»), що його яскраво продемонстрував у одному з ранніх віршів («Голос Сковороди») В. Стус. Цей вірш можна вважати алюзією на філософію свободи мислителя, якого поет назвав у передмові до збірки «Зимові дерева» «найкращим другом»: *«Я світу утікав. Втікав од себе. / Втікав у себе. В нетрі. У ліси...»* [20, с. 252].

Шістдесятники розцінювали свою поезію як «свободу серед неволі» (Н. Трохим). Тому в індивідуальному метафоротворенні вони найчастіше асоціювали її зі свободою творчості митця, котрий змушений долати певні обмеження, непереборні труднощі, заборони й догмати, що сковують внутрішню свободу (М. Вінграновський: *«В часи страждань, болінь, жалю / Я повен першої молитви: Свободи тінь в душі ловлю...»* [1, с. 61]; Л. Костенко: *«... якщо мене ви й зігнете в дугу, / то ця дуга, напевно, буде вольтова»* [4, с. 159]).

Йдучи за традицією Г. Сковороди, шістдесятники засвідчили власним життям і творчістю «вільний політ над прірвою» (С. Йовенко). У когорті покоління шістдесятників Л. Костенко найбільшою мірою засвідчила традиції свого великого попередника, зокрема, його переконання в тому, що свобода здобувається в процесі самотворення особистості. В цьому сенсі вона «і є – майстер-клас зі свободи. Саме такою свобода мусить бути – красивою, світлою та могутньою» [2, с. 296].

У метафорах на позначення концепту свободи зустрічаємо в поезії шістдесятників подібні зі сквородинівським вектори його текстової реалізації. В багатьох типологічно близьких творах лейтмотивом проходить символічний образ птаха як знак «духу свободи», її невловимості, неосяжності. Так, у Пісні одинадцятій збірки «Сад божественних пісень» з'являється образ вільнолюбного орла, котрий, розгорнувши в яskinі крила, «у край піднебесний таки полетів» [17, с. 58]. Яскравою типологією щодо цієї образної структури можна назвати рядки з циклу «Сковородинські думи» В. Підпалого: «Мене прикували до неба крила, / мої горизонти позначили виссю...» [10, с. 210]. Тут варто навести як приклади вірші шістдесятників, у назви яких закладено лексему «крило» як символ духовного сходження до свободи: «Крила» І. Драча, «Крила» Л. Костенко, «Крило» Б. Олійника.

Семантичне поле символу птаха, «за всієї широти й розмаїття, завжди окреслювалось ідеєю одухотвореності людини, природи, світу» [25, с. 297]. «Як поетична метафора волі, образ птаха символізує вільний політ думки й духу до вищих сфер буття» [13, с. 29]. Потвердженням сказаного можуть бути зізнання Т. Мельничука: «Слово хоче волі. Як дитина і птаха. Ба й ангел...» [7, с. 17]. Тож зрозуміло, чому художню атмосферу лірики шістдесятників усунує формує свободопростір. Вони є митцями повної розкутості внутрішнього «Я», не обтяженого диктатом навіть зовнішнього цензора. Цю сквородинівську філософему афористично висловила Л. Костенко в поемі «Сад нетанучих скульптур»: «Одне із двох – або люби свободу, / або залеж від милості владик» [4, с. 489].

Відомо, що філософ пов'язував ідею свободи насамперед із «внутрішньою» людиною, її усвідомленням власного життєвого самовираження. В. Стус, услід за філософом, трактує свободу як екзистенційний вимір особистості. В одному з листів із заслання він писав, що *«масштаб людини визначається мірою її волі»* [21, с. 453]. Концептуальну тезу Г. Сковороди про те, що *«дух свободи нас в нас родить»* [17, с. 52], висловлену в Пісні четвертій, афористично сформулював «архітектор шістдесятницького руху» (М. Горинь) І. Світличний лаконічною формулою: *«Ти сам – свобода...»*. Навіть в умовах зовнішньої неволі, він ніколи себе не відчував ув'язненим. Для нього, як і для В. Стуса, І. Калинця та інших поетів «задротів'я», *«тюрма – лише одна умовність, / коли ти сам не є собі тюрма»* [11]. У сонеті «Моя свобода» І. Світличний писав: *«Несу свободу в суд, за грати, / Мою від мене не забрати / І здохну, а вона – моя...»* [15, с. 32].

Отже, свобода особистості як самоцінності індивіда в буттєвій концепції шістдесятників межує з персоналістським виміром свободи, за яким вільна людина, як і у філософії Г. Сковороди, – «це та, до якої волає світ і яка відповідає на його поклик. Особистісне буття створене виключно для того, щоб перевершувати себе» [9, с. 505]. Йдеться про свободу, яку філософ трактував як відповідальність, моральний обов'язок, зумовлений «природністю» людини, її постійне самовдосконалення (за В. Стусом, «самособоюнаповнення»). Шістдесятникам імпонували підставові аспекти філософії свободи Г. Сковороди, котрі він співвідносив із моральними чеснотами людини, її духовної суті. Як і для давньоукраїнського мислителя, для кожного з них імператив «бути вільною людиною» означав такі максими, як «усвідомлювати свою неповторність», «брати на себе відповідальність», «чинити добро» [18, с. 17]. Для покоління шістдесятників, як і для філософа, свобода як можливість духовного буття, «як цінність і ідеал залишається загальнолюдським орієнтиром» [12, с. 246].

Сьогодні ведуться дискусії щодо відстороненості Г. Сковороди від національної проблематики, що визначала світоглядне ядро естетики й етики

шістдесятників. Вал. Шевчук з цього приводу категорично заявляє, що «лише за одні чотирнадцяту та двадцять восьму Пісні в “Саді божественних пісень” його треба вважати дерзновенним поборником національної свободи!» [28, с. 450]. Низка означених аспектів сквородинознавства та його науково-художньої рецепції структурує спектр подальших інтерпретаційних стратегій сучасної української гуманітаристики.

Список використаної літератури:

1. Вінграновський М. С. (2004). Вибрані твори : у 3 т. Тернопіль : Богдан. Т. 1 : Поезії. 400 с.
2. Дзюба І. М. (2016). «Гармонія крізь тугу дисонансів...». Київ : Либідь. 584 с.
3. Драч І. Ф. (1983). Духовний меч : Літературно-критичні статті та есе. Київ : Радянський письменник. 351 с.
4. Костенко Л. В. (1989). Вибране. Київ : Дніпро. 559 с.
5. Костенко Л. В. (2011). Річка Геракліта. Київ : Либідь. 336 с.
6. Мельничук Т. Ю. (2012). Князь роси : вибрані вірші, спогади. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА. 288 с.
7. Мельничук Т. Ю. (1992). «Я зі світом хочу розмовляти на рівних...» : роздуми поета. *Сучасність*. № 10. С. 13-22.
8. Моренець В. П. (1996). Свобода поезії і поезій свободи. *Дивослово*. № 11. С. 10-15.
9. Мунье Э. (1999). Манифест персоналізма. Москва : Республика. 559 с.
10. Підпалый В. О. (2011). Золоті джмелі : вибрані твори / упор. та прим. Н. А. Підпалої. Київ : Твім інтер. 560 с.
11. Поету, правозахиснику Івану Сокульському – 70. URL : <http://www.dnu.dp.ua/news/506.Pdf> (дата звернення : 09. 11. 2019).
12. Попович М. В. (2008). Григорій Сковорода : філософія свободи. Київ : Майстерня Білецьких. 256 с.

13. Райбедюк Г. Б. (2012). «Політ в'язня» : гуманістично-екзистенційний вимір свободи в ліриці Тараса Мельничука. *Наш український дім : науково-популярний часопис для вчителів*. Ніжин. № 2. С. 25-32.
14. Рарицький О. А. (2016). Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників). Київ : Смолоскип. 488 с.
15. Світличний І. О. (1990). Серце для куль і для рим : Поезії. Поетичні переклади. Літературно-критичні статті. Київ : Радянський письменник. 581 с.
16. Симоненко В. А. (1973). Берег чекань. Мюнхен : Сучасність. 310 с.
17. Сковорода Г. С. (2005). Твори: у 2-х т. Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги; [передм. О. Мишанича]. Київ : Обереги. 528 с.
18. (2018). Слово про свободу й відповідальність. Ініціативна група «Першого грудня» в документах і текстах. Київ : Дух і Літера. 424 с.
19. Соловей Е. С. (1998). Українська філософська лірика : навчальний посібник із спецкурсу. Київ : Юніверс. 368 с.
20. Стус В. С. (2007). Зібрання творів : у 12 т. Київ : Київська Русь, Факт. Т. 1. 560 с.
21. Стус В. С. Твори : в 6 т., 9 кн. Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн. 1. 496 с.
22. Тарнашинська Л. Б. (2010). Українське шістдесятництво : профілі на тлі покоління (історико-літературний та поетикальний аспекти). Київ : Смолоскип. 232 с.
23. Токмань Г. Л. (2016). Екзистенціально-діалогічне прочитання художнього тексту : Вибрані студії. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М. 336 с.
24. Ушкалов Л. В. (2014). Сковорода, Шевченко, фемінізм... : статті 2010-2013 років. Харків : Майдан. 312 с.
25. Фоміна Л. Г. (2011). Орнітоморфна символіка в художній системі М. Вінграновського крізь призму авторського «Я». *Історико-літературний журнал*. № 19. С. 293-302.
26. Чижевський Д. І. (1992). Нариси з історії філософії на Україні. Київ : Вид-во Орій при УКСП Кобза. 230 с.

27. Шаповалова А. О. Творчість Тараса Шевченка та філософія Григорія Сковороди: два виміри свободи. *Шевченкознавчі студії : збірник наукових праць*. Київ : Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. 1994. С. 203-216.

28. Шевчук В. О. (2008). Пізнаний і непізнаний Сфінкс : Григорій Сковорода сучасними очима. Київ : Пульсари. 528 с.

29. Шевчук Д. М. Ларс Фр. Г. Свендсен. Філософія свободи. URL : <https://krytyka.com/ua/reviews/filosofiya-svobody.pdf> (дата звернення : 11. 09. 2019).

30. Шевчук Т. С. (2010). На перехресті епох : антична література у творчості Григорія Сковороди : монографія. Ізмаїл : СМІЛ. 360 с.

31. Шикуча О. П. (2005). Екзистенційний вимір духовності людини у творчості Григорія Сковороди : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09. 00. 05. Львів. 16 с.

Анотація

Фоміна Лілія, Узун Тетяна. Філософія свободи Григорія Сковороди в художній реценції шістдесятників

У статті досліджується специфіка синтезу естетики та свободи в художньо-філософській системі Григорія Сковороди та її творча реценція українськими шістдесятниками. Основний акцент зроблено на індивідуальних модусах художньої репрезентації екзистенційного виміру сквородинівського концепту «свобода» в їх поетичному дискурсі.

Ключові слова: філософський інтертекст, реценція, свободопростір, екзистенційне буття, шістдесятники, концепція.

Summary

Fomina Lilia, Uzun Tatiana. The philosophy of freedom of Gregory Skovoroda in the artistic reception of the sixties

The article examines the specificity of the synthesis of aesthetics and freedom in the artistic and philosophical system of Grigory Skovoroda and its creative

reception by Ukrainian sixties. The main focus is on the individual modes of artistic representation of the existential dimension of the frying pan concept of «freedom» in their poetic discourse.

Keywords: *philosophical intertext, reception, free space, existential existence, sixties, concept.*

DOI 10.31909/2663-7103.2019-(6)-16

УДК 81'373.7'37

Ірина Циганок, Анна Павленко

(м. Ізмаїл)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТОМ СОМАТИЗМОМ В УКРАЇНСЬКІЙ, БОЛГАРСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць становить предмет наукового зацікавлення багатьох сучасних мовознавців. Йдеться про праці А. Вежбицької [5], М. Журавель [6], Г. Луганської, Д. Мальцевої [10], Л. Олексієнко [9], Ю. Степанова [14] та В. Телії [15]. Їхні наукові студії переконливо засвідчують *актуальність* опису фразем національно-культурної значимості. На думку Л. Зайнуліної, фразеологізми називають національно-специфічними одиницями мови, оскільки вони «акумулюють і передають із покоління в покоління культурний потенціал народу, в них виявляються особливості будь-якої національної мови, неповторним чином виражається дух та своєрідність нації» [7, с. 115].

Серед фразем з НКК численну групу становлять одиниці з соматичним компонентом. Внутрішня форма таких ФО сформована завдяки метафоризації. Соматичні фразеологізми аналізували вітчизняні та зарубіжні дослідники на матеріалі різних мов, зокрема: української діалектної (Н. Скоробагатько [13]), англійської (А. Блюм [3]), естонської (Ф. Вакк [4]), української, польської, англійської (І. Патен [11]). Використовуваність соматизмів у складі стійких сполук учені пов'язують з освоєнням людиною навколишнього світу. Особлива